ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ МОВНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК ЛІНГВОДИДАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

FORMATION OF COMMUNICATIVE LINGUISTICS OF FUTURE TEACHERS OF INITIAL CLASSES AS A LINGUODIDACTIC PROBLEM

У статті висвітлюється проблема формування комунікативних мовних умінь майбутніх учителів початкових класів як лінгводидактична проблема. На основі аналізу науково-педагогічної літератури подано визначення понять «мовні уміння» та «комунікативні уміння», що забезпечують формування комунікативних мовних умінь майбутніх учителів початкових класів. Проаналізовано думки вчених, які впродовж багатьох років інтенсивно досліджували різні аспекти наукової організації навчального процесу вищої освіти загалом і мовної зокрема. Пошуки в цьому напрямі спрямовувалися на адаптацію загальних принципів наукової організації праці до специфічних особливостей навчального процесу вищів із метою здобуття майбутніми фахівцями знань, формування професійних умінь і навичок, розвитку професійного мовлення.

Ключові слова: мовлення, комунікативне мовлення, лінгводидактика, уміння, мовні уміння, вищий навчальний заклад, майбутній учитель, початкова школа.

В статье освещается проблема формирования коммуникативных языковых умений будущих учителей начальных классов как лингводидактическая проблема. На основе анализа научно-педагогической литературы даны определения понятий «речевые умения» и «коммуникативные умения», обеспечивающие формирование коммуникативно речевых умений будущих учителей начальных классов. Проанализированы мнения ученых, которые на протяжении многих лет интенсивно исследовали различные аспекты научной организации учебного про-

цесса высшего образования в целом и языковой частности. Поиски в этом направлении направлены на адаптацию общих принципов научной организации труда к специфическим особенностям учебного процесса вузов с целью получения будущими специалистами знаний, формирования их профессиональных умений и навыков, развития профессиональной речи.

Ключевые слова: речи, коммуникативная речь, лингводидактика, умения, речевые умения, высшее учебное заведение, будущий учитель, начальная школа.

The article deals with the problem of formation of communicative language skills of future teachers of elementary school as a linguodidactic problem. On the basis of the analysis of scientific and pedagogical literature, the definition of the concepts of "language skills" and "communicative skills" are provided, which provide the formation of communicative language skills of future teachers of primary schools. The dissertation analyzes the opinions of scientists who, for many years, intensively investigated various aspects of the scientific organization of the educational process of higher education in general and linguistic in particular. The searches in this direction aimed at adapting the general principles of the scientific organization of labor to the specific features of the educational process of higher education in order to obtain future knowledge specialists, the formation of their professional skills and skills, the development of professional speech.

Key words: speech, communicative speech, linguodidactics, skills, language skills, higher education institution, future teacher, elementary school.

УДК 378:373.3:37.016:81-028.91
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085.2019.12-2.10>

Струк А.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри фахових методик
і технологій початкової освіти
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Оновленням мети і змісту системи сучасної освіти України, входження її у Болонський процес передбачає формування гуманних, освічених людей, які спроможні критично осмислювати суперечливу інформацію, давати їй відповідну оцінку з позиції загальнолюдських і національних цінностей, а також на належному рівні користуватися рідною мовою в найрізноманітніших життєвих ситуаціях.

У своїй професійній діяльності сучасний педагог має на меті не лише сформулювати знання молодших школярів, але й навчити їх способам одержання цих знань. Якісна лінгвістична підготовка та гарне володіння українською мовою є підґрунтям педагогічної майстерності майбутнього вчителя, обов'язковою умовою його професійної компетентності. На цьому тлі особливого значення набуває розвиток комунікативних умінь майбутніх учителів початкових класів, адже комунікативні уміння є одним із засобів успішності у подальшій педагогічній роботі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи розглядалися в дослідженнях Н. Кічук, О. Савченко, Л. Хомич та ін. (загальнонаукові засади професійної підготовки вчителів початкової школи); О. Біди, І. Н. Луцан, О. Пальшкової та ін. (формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх вчителів початкової школи); Г. Винокур, С. Єрмоленко, М. Ілляш та ін. (комунікативні якості мовлення); О. Білецького, О. Пометун, М. Хомського, Л. Щерби та ін. (формування комунікативних мовних умінь майбутніх учителів початкової школи).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наявність різних поглядів щодо розуміння проблеми комунікативних мовних умінь у цілому та підготовки майбутніх учителів до її формування у школярів зокрема передбачають визначення детермінованості її характеру. Така ситуація потребує мовних особистостей, що характеризуються науковим стилем мовомис-

лення, досконало володіють рідною мовою, проєктують пошуки нових підходів до навчання та виховання учнів початкової школи на лексичній основі.

Мета статті полягає у висвітленні теоретико-практичних аспектів формування комунікативних мовних умінь майбутнього вчителя початкових класів як лінгводидактична проблема.

Виклад основного матеріалу. Мовлення народу в цілому і кожної окремої людини – це не тільки свідчення культури держави, її високого інтелектуального і духовного розвитку, а й ознака життєдіяльності суспільства, потенціал його майбутнього. Характер мовленнєвої поведінки людини є найважливішим показником її загальної культури і творчих здібностей. Тому на перший план висувається необхідність формування професійних якостей майбутніх учителів початкових класів.

Н. Кузьміна визначає професійні якості фахівця як високий рівень вирішення професійних завдань, використання методів та прийомів у житті. Учена виділяє три спільних показники цього явища:

- володіння конкретними вміннями на попередньому та підсумковому етапах роботи;
- володіння конкретними знаннями про цілі, зміст, об'єкт і засоби професійної діяльності;
- оволодіння людиною особливими якостями, що дають змогу виконувати процес роботи й отримувати бажані результати [5].

Професійна діяльність сприяє не тільки прояву певних властивостей і якостей людини, а й формує професійні риси особистості, які виявляються в безпосередній залежності від особливостей професій. Їх називають професійно значущими якостями, найчастіше вони є поліпрофесійними, хоча можуть мати своє конкретне значення для кожної окремої спеціальності.

Із метою детального аналізу проблеми формування комунікативних мовних умінь майбутніх учителів початкових класів виникає необхідність її методологічного окреслення.

Проаналізовано думки науковців щодо необхідності формування комунікативних мовних умінь майбутніх учителів початкових класів, підвищення мовленнєвої культури. Мовленнєві вміння і навички, на думку вчених, відображають рівень сформованості комунікативних дій і є критерієм розвиненого мовлення людини, тобто становлять комунікативно-мовленнєві вміння майбутніх учителів початкових класів.

Майбутній учитель початкових класів повинен досконало володіти українською мовою (як провідним засобом спілкування), що передбачає опанування правилами мовної комунікації та вираженими можливостями мови. Провідна роль належить не тільки кількісному показнику

доступних учителеві мовних одиниць, але й бездоганному володінню ними, завдяки осмисленню всіх граней кожної мовної одиниці, розмаїттю її лексичних і граматичних значень, семантичних і стилістичних відтінків та цілеспрямованому використанню її виражальних можливостей.

Для нашого дослідження важливо дати визначення таким поняттям, як «комунікативні вміння» та «мовні вміння».

Комунікативні вміння – це здатність установлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, що вміщують систему внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії. Вона передбачає такий рівень взаємодії з оточенням, який дозволяє в межах своїх здібностей і соціального статусу успішно функціонувати в суспільстві, а також уміщує певний життєвий досвід, ерудицію, наукові знання тощо [10, с. 35].

Мовленнєві вміння – це здатність мовця виконувати мовленнєві дії відповідно до комунікативних умов і мети спілкування; це вміння, які формуються на основі кількох етапів дій: 1) на підставі орієнтирів та інструкцій виконуються дії з поданим мовним матеріалом; 2) на підставі інструкцій виконуються мовленнєві дії; 3) тренуються в мовленні без зовнішніх опор; 4) переносяться на внутрішній аспект [6].

Мовна особистість є центральним питанням лінгводидактики, яке розглядається в комплексі всієї суспільної діяльності людини, зокрема комунікативної.

Вивчення психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми засвідчило, що є два основні підходи до визначення сутності та змісту комунікативної компетентності. Так, М. Вятютнев, Д. Ізаренков, О. Сковцова розглядають окреслену дефініцію через поняття «здатність», тобто як здатність використовувати мову в різних сферах спілкування [4; 9]. М. Вятютнев виокремлює такі складники комунікативної компетентності: розумові здібності особистості та мовленнєву діяльність. Учений під комунікативною компетентністю розуміє здатність використовувати мову творчо, цілеспрямовано, нормативно, у взаємодії зі співрозмовником. Учений виділив такі складники комунікативної компетентності: «розумові здібності особистості та мовленнєву діяльність» [3]. Д. Ізаренков визначає її як здатність людини до спілкування в одному, кількох або всіх видах мовленнєвої діяльності, становить набуття в процесі природної комунікації або спеціально організованого навчання особливої властивості особистості [4]. О. Сковцова підкреслює також, що у тлумаченні поняття «комунікативна компетентність» передбачається така ознака, як наявність здібностей до педагогічної комунікації [9].

Зважаючи на це, варто погодитися з науковцем О. Низовцем у визначенні поняття «комунікативна компетентність»: «Це здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми в межах професійної діяльності, що є інтегральним, порівняно стабільним, цілісним утворенням, котре проявляється в індивідуально-психологічних властивостях та особливостях спілкування, вміщує сукупність знань, досвіду, якостей, здібностей особистості, які дозволяють ефективно виконувати професійні комунікативні функції» [7].

Підготовка комунікативно спроможного вчителя розглядається передумовою підвищення якості всіх ланок сучасної освіти. Комунікативна компетенція, за словами Л. Мацько та Л. Кравець, трактується «як сукупність знань та вмінь ефективно їх застосовувати у конкретному спілкуванні в різних умовах і з різними комунікантами, а також уміння їх ефективно застосовувати в ролі адресанта й адресата» [6, с. 13].

Д. Ізаренков уважав, що комунікативна компетентність має три складники: мовний, предметний та прагматичний. Останній передбачає вміння використовувати висловлювання відповідно до комунікативної мети мовця і ситуативних умов мовлення [4].

Формування мовної особистості майбутнього вчителя, що здійснюється засобами лінгвістичних дисциплін, необхідно розглядати в єдності мовної та мовленнєвої компетенції, що підпорядковується поняттю комунікативної професійно орієнтованої компетенції як «системи знань, умінь і навичок, потрібних для ефективного спілкування» [8, с. 21].

Зауважимо, що в сучасних наукових дослідженнях є різні варіанти тлумачення понять «мовна компетентність», але більшість учених виділяє її як структурний компонент комунікативної компетентності. Так, А. Богуш розглядає мовну компетентність як «уміння адекватно й доречно практично застосовувати мову в конкретних ситуаціях спілкування і навчання, використовуючи задля цього як мовні, так і немовні та інтонаційні засоби виразності мовлення» [1, с. 276]. Учена зазначає, що мовна компетентність передбачає «вміння адекватно й доречно застосовувати мову в конкретних ситуаціях спілкування з дітьми, виразність мовлення, використання формул мовленнєвого етикету» [1, с. 277].

Зазначимо, що О. Божович окремо не виділяє мовну компетентність, але зазначає, що мовний досвід уміщує практичне оволодіння рідною мовою [2].

Мовна компетенція, що є складником поняття «мовно-комунікативна компетенція», нас цікавить із позицій вивчення лінгвістичного матеріалу, який повинен стати основою подальшого спілку-

вання на всіх рівнях (як під час виконання професійних обов'язків, так і в приватному спілкуванні). Учитель-словесник, який сам бездоганно володіє лінгвістичним матеріалом та досконало послуговується мовними нормами, може стати взірцем для учнів та оточення, його правильне та бездоганне мовлення повинно стати прикладом для наслідування.

Підготовка таких спеціалістів має ґрунтуватися на формуванні в майбутніх учителів стійких теоретичних знань і відповідних умінь та навичок їх реалізації в професійній діяльності, що здійснюється в процесі вивчення курсу сучасної української мови як основної навчальної дисципліни, вивчення якої формує в студентів систему лінгвістичних знань, а також сприяє виробленню умінь і навичок успішної реалізації в подальшій професійній діяльності.

Вивчення курсу передбачає системне засвоєння студентами всіх розділів, що сприятиме виробленню в них загальноприйнятих мовних умінь (орфоепічних, лексичних, словотворчих, граматичних, стилістичних) стане основою формування мовної компетенції майбутніх учителів початкових класів.

Висновки. Отже, майбутні вчителі повинні володіти комплексом професійно зорієнтованих знань, умінь і навичок, необхідних для успішного виконання професійних обов'язків та самореалізації. Зважаючи на це, зростають вимоги й до мовно-мовленнєвої підготовки спеціаліста, адже «оволодіння основами будь-якої професії розпочинається із засвоєння певної суми загальних і професійних знань, а також оволодіння основними засобами вирішення професійних завдань, що й передбачає належний рівень формування комунікативних мовних умінь майбутніх учителів початкових класів.

Проаналізувавши наукову психолого-педагогічну та лінгводидактичну літературу, ми зробили спробу уточнити зміст поняття «формування комунікативних мовних умінь майбутніх учителів початкових класів як лінгводидактична проблема» як процес навчання студентів на основі ситуативних завдань із метою оволодіння комплексом знань, що забезпечать готовність до вироблення вмінь і навичок молодших школярів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богуш А. Компетентнісний підхід у підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти у вищому навчальному закладі // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: матеріали методологічного семінару: Педагогічна думка, 2009. С. 271–287.
2. Божович О. Развитие языковой компетенции школьников: проблемы и подходы. *Вопросы психологии*, 1997. № 1. С. 5–8.

3. Вятютнев М. Традиции и новации в современной методике преподавания русского языка. *Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы*. 1986. 34 с.

4. Изаренков Д. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов нефилологов. *Русский язык за рубежом*, 1990. № 4. С. 10–15.

5. Кузьмина Н. Особенности коммуникативной деятельности педагога. *Общение как предмет теоретических и прикладных исследований*. 1973. С. 26–37.

6. Мацько Л., Кравець Л. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 360 с.

7. Низовець О. Особистісні детермінанти розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07. 2011. 23 с.

8. Радкевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: Навч. посіб. / 2-ге вид. перероб. і доп.: Знання, 2006. 292 с.

9. Скворцова А. Комунікативний компонент професійної компетентності вчителя математики. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2010_2/Scvorcov.pdf

10. Тренінги з розвитку комунікативності вчителів / Укл. А. Дербеньова, А. Кунцевська. Харків: Основа, 2009. 191 с.